

Konferencia: **NAKUKNI POZA OBRÁZOK, ČO VIDÍŠ?**

5. septembra 2017

MARKÉTA ANDRIČÍKOVÁ, Slovenská republika

KEĎ TO, ČO VIDÍME, NIE JE TO, ČO VIDÍME (RÔZNE POHĽADY) (OBRÁZKOVÉ KNIHY KATARÍNY MACUROVEJ)

Tamara Smithová (2013), americká autorka kníh pre deti a tiež autorka štúdie *The Vibrant Triangle: The Relationship between the Picture Book, the Adult Reader and the Child Listener* [Pulzujúci trojuholník: Vzťah medzi obrázkovou knihou, dospelým čitateľom a detským poslucháčom], zdôrazňuje dôležitú interakciu medzi obrázkovou knihou – ako estetickým objektom a zároveň stimulom komunikácie – a jej aktérmi: čítajúcim dospelým a počúvajúcim dieťaťom. V štúdiu sa zameriava na obrázkové knihy pre deti v tzv. predčitateľskom období – vo veku od 3 do 6 (7) rokov, čo je obdobie mnohých operačných zmien v psychosociálnom vývine dieťaťa – a ich plnohodnotným čítaním, ktoré u detí v danom veku buduje nielen esenciálne čitateľské základy, ale aj vhodné modely správania, medziľudských vzťahov a komunikácie.

Piaget (1997) vývinové štádium v rozmedzí 3 – 6 rokov nazýva predoperačným a charakterizuje ho prechodom od senzomotorických k symbolickému (synkrétnemu) mysleniu, používaniu jazyka na pomenovanie objektov a obrazov. Myslenie detí v tomto veku je egocentrické (vyhodnocujú svet z vlastného uhla pohľadu, vlastnej pozície v ňom) a zamerané viac na konkrétne objekty a javy. Predoperačná kauzalita, ako ju nazýva Piaget (s. 99), sa najčastejšie spája s detskými otázkami „prečo“.

M. Vágnerová, ktorá nadväzuje aj na Piagetove psychologické teórie, v súvislosti s týmto vývinovým obdobím hovorí o stabilizácii vlastnej pozície vo svete a diferenciacii vzťahu k svetu. V poznávaní sveta podľa Vágnerovej (2012, s. 177) dieťaťu pomáha predstavivosť, fantazijné spracovávanie informácií a intuitívne uvažovanie, ktoré ešte nie je regulované logikou. Dieťa svoje predstavy prispôsobuje vlastným možnostiam poznania i aktuálnym potrebám. Hoci je pre dieťa v komunikácii s okolitým svetom spočiatku výrazne prítomný egocentrizmus, Vágnerová upozorňuje aj na fakt, že je to dôležité vývinové štádium, v ktorom sa postupne u dieťaťa formuje prosociálne správanie a empatia.

¹ Slovenský ekvivalent *pulzujúci trojuholník* pre spojenie *vibrant triangle* sa nám v súvislosti so štúdiu T. Smithovej a jej obsahom zdá najvýstižnejší, preto ho budeme v našej štúdiu používať v tejto podobe.

Uvedený stručný výber charakteristických znakov psychosociálneho vývinu dieťaťa vo veku 3 – 6 (7) rokov korešponduje aj s úvahami o povahe obrázkových kníh určených pre túto vekovú kategóriu. Hodnotné obrázkové knihy pre deti – predčitateľov – naplňajú viaceré požiadavky recepcie – okrem estetického zážitku (spojeného so synkrétnym vnímaním zvuku/slova a obrazu) prinášajú svojim adresátom potrebné informácie o svete a tiež dôležité modely správania, interakcie, vzťahov.

Spomedzi mladej generácie slovenských autorov obrázkových kníh pre predčitateľov sa v poslednom období veľmi úspešne etablovala grafička a ilustrátorka Katarína Macurová. Katarína Macurová je absolventkou ateliéru Voľnej grafiky a ilustrácie prof. Dušana Kállaya na VŠVU v Bratislave. Ilustruje knihy iných autorov (najviac knihy českej autorky Petry Bartíkovej) a sama je autorkou piatich obrázkových kníh, ktoré sú aj preložené do mnohých jazykov². V súčasnosti pôsobí na Katedre grafiky a iných médií VŠVU v Bratislave. Debutovala v roku 2015 knihou v češtine *Zajíčková cesta*. Ilustrácie v tejto knihe vytvorila pomocou 3D softwéru a tzv. low poly³ grafiky, ktorá jej okrem iného umožnila zaujímavým spôsobom stvárniť hru svetla a tieňa⁴. Práve táto hra s tieňom sa stala aj leitmotívom príbehu o (bielom) zajačikovi, ktorý si vo svete hľadá svojich príbuzných, až napokon po mnohých neúspešných stretnutiach s rôznymi (bielymi) zvieratami nájde na lúke iného, hnedého, zajačika, ale s rovnakým tieňom, ako je ten jeho.

Po tomto ilustrátorskom experimente prešla Macurová k tradičnej ilustračnej technike, v ktorej dominuje detailná farebná kresba. V roku 2016 vydala knihu *Prečo nekvitneš?* a po nej nasledovali knihy *Kde je tá pravá lopta?* (2017) a *Ako naučiť Eda lietať?* (2017) Všetky tri knihy spája rovnaká postava medvedíka Teddyho, ktorý sa v jednoduchých, vtipných príbehoch všemožne usiluje vyriešiť problém nastolený v ich názvoch. V roku 2017 vydala ešte knihu *Lily a Momo* – tu je hlavnou postavou dievčatko, ktoré si hľadá kamaráta na hranie, a v roku 2018 jej vyšla kniha *Blcha Teo*, kde do centra príbehu vložila malú blchu s veľkými plánmi.

Už v autorkinom debute je jasne čitateľný jej prehľad v problematike obrázkových kníh a potvrdzujú to aj viaceré rozhovory s ňou. V rozhovore s Janou Korčekovou (2019) spomína svoj

² Všetky knihy Kataríny Macurovej vychádzajú súbežne aj v češtine: *Proč nekveteš?*; *Kde je ten pravý balon?*; *Lily a Momo*; *Jak naučit Eda létat?*; *Blcha Teo*. Mnohé jej knihy však boli preložené do viacerých jazykov. Napríklad kniha *Prečo nekvitneš?* bola preložená do angličtiny (*Why Won't You Flower?*), švédčiny, taliančiny či dokonca do mandarínčiny. Do angličtiny boli preložené aj všetky ďalšie jej knihy (*Where Is the Right Ball?*; *Momo and Lily*; *How to Teach Edo Fly?*; *Theo the Flea*). Vydávanie kníh Kataríny Macurovej, rovnako ako preklady do cudzích jazykov, (s výnimkou *Zajíčkovvej cesty*) zabezpečuje vydavateľstvo Albatros.

³ Low poly alebo low polygon je (počítačová) grafika využívajúca nízky počet polygónov (mnohouholníkov) na zobrazenie 3D tvarov (postáv, objektov, prírodných scenérií). Svoje korene má v počiatkoch 3D animácie. Porov. Hannah Shaffer, 2015: <https://www.sessions.edu/notes-on-design/whats-the-deal-with-low-poly-art/>

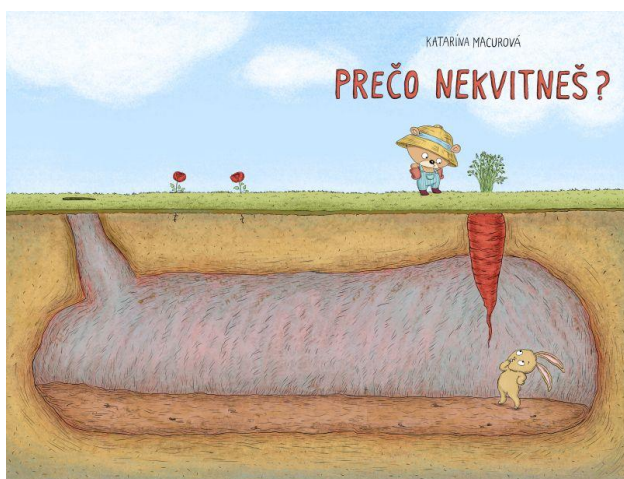
⁴ Ako to približuje aj v rozhovore s Janou Korčekovou (2019). <https://kultura.sme.sk/c/22065872/rozhovor-s-autorkou-katarinou-macurovou.html>

dlhodobejší pobyt v Edinburghu, kde sa podrobne zoznámila s bohatým knižným trhom zameraným na obrázkové knihy (picture books) pre najmenších. Jej tvorba dôsledne naplňa požiadavky obrázkových kníh, ako ich v spomínanej štúdií Vibrant triangle sformulovala T. Smithová (2013, s. 66):

1. Jazyk je spojivom príbehu (opakovanie slov, rytmus, rýmy, otázky a odpovede)..
2. Text je krátky (čo umožňuje rozložiť čítanie na menšie celky).
3. Príbeh presahuje stránku (dvojstránku) (čo povzbudzuje dieťa dozvedieť sa viac).
4. Príbeh inšpiruje k zamysleniu sa nad svetom (vďaka hodnotnému a významovo naplnenému rozprávaniu).
5. Čítanie obrázkovej knihy poskytuje zážitok „vytrhnutia“ z konkrétneho času a priestoru (dieťa sa vcíti do príbehu a zabúda na okolitý časopriestor).
6. Medzi textom a ilustráciou je dôkladná symbióza (obe časti tvoria jeden celok).

Macurovej knihy o medvedíkovi veľmi dôsledne sledujú jednoduchú dejovú líniu, vedúcu od nastolenia problému v názve – Prečo nekvitneš? Kde je tá pravá lopta? Ako naučiť Eda lietať? – cez rôzne návrhy riešenia, až po vtipné rozuzlenie. Príbehy, v ktorých raz medvedík uvažuje o tom, prečo mu nekvitne kvietok v záhrade (lebo nevie, že je to mrkva), inokedy neúnavne hľadá tú správnu/pravú loptu (ktorá nemá byť ani príliš malá, ani príliš veľká, ani ťažká ani príliš ľahká) alebo učí lietať pštrosa, zjavne vychádzajú z poznania detského adresáta a jeho spôsobu uvažovania o svete. Na jednej strane vidíme, ako sa tu zachovávajú princípy jednoduchej detskej logiky a kauzality, na druhej strane je vždy prítomné aj originálne riešenie, ktoré do veľkej miery korešponduje s detským nadšením a zvedavosťou, a intuitívnym poznávaním sveta.

V tejto súvislosti sa podrobnejšie zameriame na veľmi úspešnú knihu medvedíkovej série Prečo nekvitneš? 5

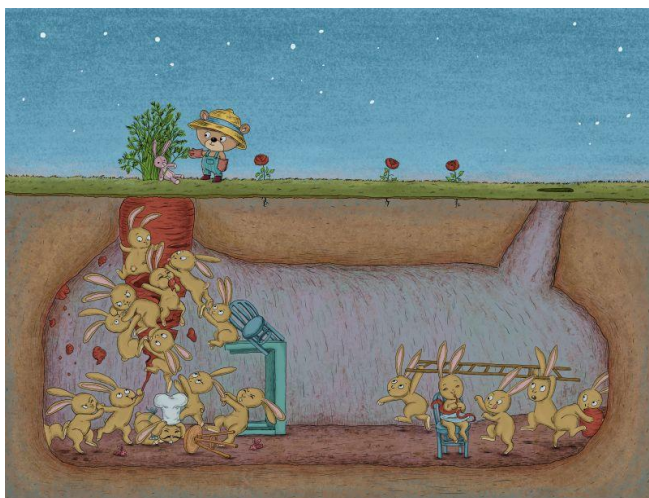

Obrázok 1 Katarína Macurová: Prečo nekvitneš? (obálka)

⁵ Obrázky používame s láskavým dovolením autorky Kataríny Macurovej, ktorá nám ich pre potreby štúdie poskytla.

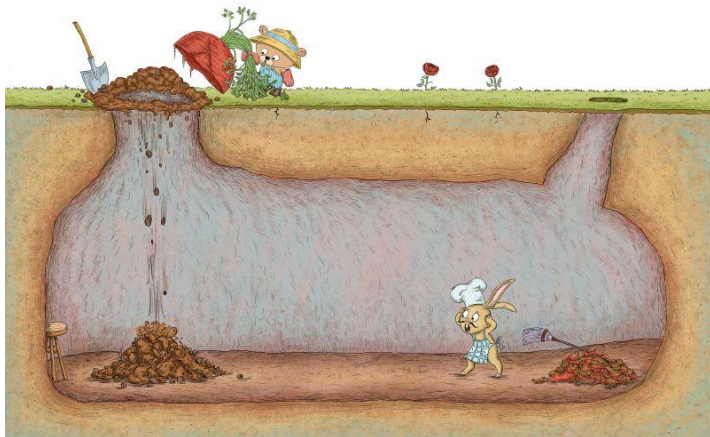
Na rozloženej obálke knihy (obr.1) vidíme, v čom spočíva medvedíkov problém. Stojí bezradne pri listoch rastliny, o ktorej je presvedčený, že by mala kvitnúť, ako všetky ostatné kvety (ruže), ktoré má v záhrade. Medvedíkovo uvažovanie je postavené na princípe analógie, čo do veľkej miery korešponduje s detským uvažovaním: Ak všetky rastlinky so zelenými stonkami a lístkami, ktoré máme v záhrade, kvitnú, prečo táto nekvitne? Horizontálnym rozdelením kresby, ktoré sa okrem vnútorných predsádok realizuje v celej knihe, Macurová ľahko získava v dieťati spojenca. Dieťa na rozdiel od medvedíka hneď vidí, že rastlinka má pod zemou iný koreň, lebo je to mrkva. Má teda pred medvedíkom náskok, kognitívnu prevahu, čo je dôležitou podmienkou recepcie komických prvkov v umeleckých textoch pre deti. Na komickom modelovaní príbehu sa podieľa aj fakt, že tento podzemný koreň vidí aj zajac a vníma to ako výbornú príležitosť dobre sa najesť.

Pred dieťaťom sa tak zrazu roztvárajú dva paralelné príbehy a spolu s dospelým čítajúcim sa môže rozhodnúť, na ktorý z nich sa bude viac sústreďiť, pričom opakovaným čítaním knihy napokon dospeje k porovnávaniu paralelných dejov a odhaľovaniu humorných situácií.

Obrázok 2 Medvedík želá svojmu kvietku dobrú noc

Za mnohé humorné situácie vyberáme ako príklad tú, keď medvedík na povrchu ako rozprávač hovorí: „Nikdy nezabudnem svojmu kvietku zaželať dobrú noc. Keby som zabudol, určite by nezaspal.“ Na obrázku vidíme, ako k rastlinke večer ukladá plyšového zajačika (aj deťom dávame zvyčajne podobné hračky do postieľky, aby sa nebáli), zatiaľ čo pod zemou je nezriadená mrkvová hostina. Okrem tohto humorného prvku, vyplývajúceho z porovnávanía dvoch odlišných paralelných dejov, nachádzame na obrázku mnohé ďalšie humorné detaily. Jedným z nich je napríklad pohľad na zajačika v kuchárskej čiapke s fúzikmi – zjavne najstaršieho a najskúsenejšieho (bol to práve on, kto objavil mrkvu a zavolať ostatné zajačiky) – ktorý si v zúfalstve zo straty kontroly nad situáciou zakrýva uši a zatvára oči.

Obrázok 3 Medvedík pátra po príčine

Obrázok 4 Riešenie problému

Ako je pre autorku Katarínu Macurovú typické, príbeh má nečakané vyústenie, vtipnú pointu, ktorá je opäť umocnená slovom aj obrazom. Pri obrázku 3 medvedík hovorí: „Aha! Teraz už viem, prečo nekvitne. Ako som sa mohol tak pomýliť...“ a posledná replika – ... a nechal ho rásť dole hlavou!“ – uzatvárajúca celý príbeh, je vlastne vtipným popretím konvenčného ukončenia, v ktorom by si medvedík mohol všimnúť, že to, o čo sa celý čas usilovne staral, nebol nekvitnúci kvet, ale rastúca mrkva. Vtipný záver príbehu je vizuálne stvárnený spokojným výrazom medvedíka stojaceho pri obhlodanej mrkve podobajúcej sa na ostatné ruže v záhrade a úplne konšternovaného zajačika vykukujúceho z podzemnej nory opodiaľ.

Macurovej knihy v medvedíkovskej sérii výrazne korešpondujú s viacerými psychosociálnymi charakteristikami dieťaťa vo veku 3 – 6 rokov, či už berieme do úvahy jeho

kognitívny alebo emocionálny vývin. V postave medvedíka vidíme dieťa s jeho egocentrickým vnímaním sveta – vyhodnocuje situácie podľa vlastného úsudku, hľadá paralely v tom, čo mu je známe. Do veľkej miery sú tu zjavné aj prvky rolovej hry a napodobňovania – medvedík sa správa ako dieťa napodobňujúce rituály dospelého starostlivého rodiča – dáva kvietku čajík, večer mu zažela dobrú noc a pod. Výraznou črtou medvedíkovho správania je aj jeho tvorivosť a originalita, ktorá sa tiež podobá detskej tvorivosti, nezaťaženej konvenčným pohľadom na svet.

Spomínané znaky má aj kniha Lily a Momo (2017)⁶, no vo významovej rovine je obohatená o ďalšie dôležité aspekty. Príbeh je tu opäť jednoduchý, vybudovaný na princípoch priamej kauzality, dôsledne sa v ňom dodržiava vzájomná komplementarita obrazu a slova.

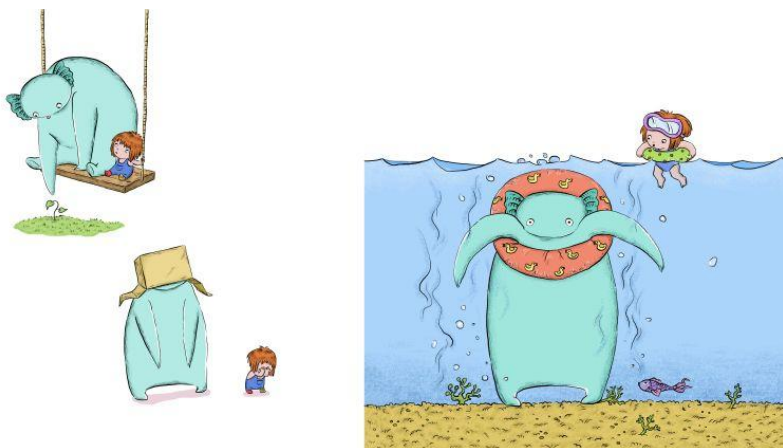
Rozprávanie sa začína nastolením problému: „Lily si priala kamaráta, s ktorým by sa mohla hrať.“ Na úvodnom obrázku (5) je zobrazené malé ryšavé dievčatko v modrých tepláčkoch a nerovnakých ponožkách a jej výraz naznačuje nespokojnosť, možno smútok. Jednoduchá kresba na pravej časti dvojstrany, na ktorej je iba postava dievčatka so zdôraznenou gestikou aj posturikou (zvesené ramená, ťahanie vedierka po zemi) vzbudzuje u čitateľa záujem, zvedavosť.

Obrázok 5 Lily a momo, úvodná scéna

Na ďalšej dvojstrane sa zvedavosť ešte znásobí, lebo Lily „Jedného dňa dostala veľký balík.“ Keď škatuľu rozbalí, nájde v nej zvláštneho tvora, ktorý vyzerá ako obrovský bledomodrý cukrík, a udivene na seba navzájom hľadajú. Keďže povaha Lily je od začiatku modelovaná ako zvedavá a tvorivá, netrvá dlho a dá tvorovi meno Momo, vezme ho za ruku, aby sa spolu hrali. Lily sa chce s Momom hrať tak, ako sa bežne hrávajú deti v jej veku – chce sa s ním hojdať na hojdačke, stavať hrady z piesku alebo veže z kociek, hrať sa na skrývačky, hádzať si loptu či plávať s plávacím kolesom v jazere. Momo však žiadnu z týchto hier neovláda tak, ako by si to Lily priala (obr. 6). Dokonca sa topí s plávacím kolesom na krku.

⁶ Získala aj ocenenia: Wall Street Journal Bestseller, 2017, Najkrajšie knihy Slovenska 2017

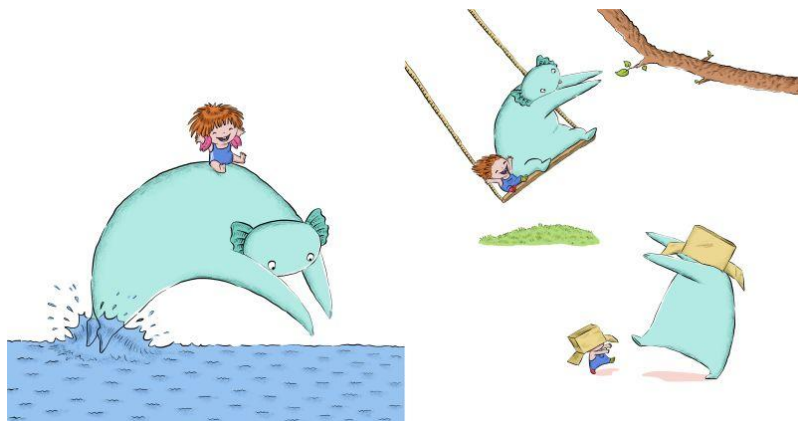
Obrázok 6 Lily sa chce s Momom hrať

K dôležitému obratu v príbehu o hľadaní kamaráta na hranie dochádza práve vtedy, keď sa Lily a Momo po všetkých neúspešných pokusoch posadia spolu na lavičku (obr. 7). Vo vrchnej časti obrázku je v textovej rovine nad ich hlavami umiestnená jednoduchá otázka: „Ako by sa mohli spolu hrať?“ Táto otázka, vizuálne podčiarknutá podobným výrazom zamyslenia, ich oboch spája. Tu je to miesto, keď Liline (egocentrické) prania ustupujú do úzadia a ona začína postupne vnímať Momov skutočný potenciál. Jeho potenciál sa naplno roztvára už na ďalšej časti dvojstrany – chráni Lily pred prichádzajúcim dažďom.

Obrázok 7 Lily a Momo na lavičke/Prichádzajúci dážď

V momente, keď Lily dovolí Momovi slobodne sa prejaviť, zistí, aký je skvelý partner na hranie. Vie to omnoho viac, ako si Lily dokázala predstaviť.

Obrázok 8 Momo sa vie výborne hrať!

Macurová prostredníctvom tohto jednoduchého príbehu, ktorý je aj textovo a vizuálne dôsledne komponovaný tak, aby neustále udržiaval pozornosť dieťaťa, prináša dôležité posolstvo smerujúce k pomenovaniu harmonických medziľudských vzťahov. Implicitne prináša dieťaťu dôležitú lekciu o prosociálnom správaní, kooperatívnom správaní a empatii. Dieťa – podobne ako Lily – sa postupne učí vnímať, v čom spočívajú dobré medziľudské vzťahy a priateľstvo, a že v komunikácii s inými je potrebné poskytnúť tomu druhému priestor, aby sa prejavil. S Momom sa vie výborne zahrať až vtedy, keď v empatickom potlačení vlastných predstáv o hre pristúpi na jeho pravidlá hry. Je to náročná cesta a nielen pre deti.

Symbolicky je Lilino a Momovo vzájomné harmonické spojenie znázornené na záverečnej dvojstrane (obr. 9), kde má Momo zrazu rovnaké-nerovnaké ponožky ako Lily, drží ju za ruku, pričom v druhej ruke má svetelnú reťaz, ktorá svieti bez toho, že by bola niekde zapojená. Momovo (akoby sprisahanecky) prižmúrené oko a jednoliaty tieň, ktorý spolu na zemi vytvárajú, naznačujú, čo by mohlo byť zdrojom svetla.

Obrázok 9 Záverečná scéna príbehu

Pramene:

- Macurová, Katarína. 2015. Zajíčková cesta. Praha: Políčko.
- Macurová, Katarína. 2016. Prečo nekvitneš? Bratislava: Albatros.
- Macurová, Katarína. 2017. Lily a Momo. Bratislava: Albatros.
- Macurová, Katarína. 2017. Kde je tá pravá lopta? Bratislava: Albatros.
- Macurová, Katarína. 2017. Ako naučiť Eda lietať? Bratislava: Albatros.
- Macurová, Katarína. 2018. Blcha Teo. Bratislava: Albatros.

Sekundárna literatúra:

- Piaget, Jean – Inhelderová, Bärbel. 1997. Psychologie dítěte. Praha: Portál.
- Smith, Tamara. 2013. The Vibrant Triangle. The Relationship between the Picture Book, the Adult Reader, and the Child Listener. In Bookbird. A Journal of International Children's Literature. Vol. 51. No 2. April 2013. p. 65 – 70.
- Vágnerová, Marie. 2012. Vývojová psychologie. Dětství a dospívání. Praha: Karolinum.

Internetové zdroje:

- <http://www.iliteratura.cz/Clanek/34801/macurova-katarina-zajickova-cesta>
- <http://kamacuri.blogspot.com/>
- <https://www.albatrosmedia.sk/autori/13912077/katarina-macurova/>
- <http://www.knihydetem.cz/doporucujeme/lily-momo-nadherna-knizka-pratelstvi/>